

מדוע מלין היועץ המשפטי לממשלה על זכות השתיקה? / ד"ר בועז סנג'ור

(כותרת חלופית – "היועץ המשפטי וזכות השתיקה").

בהנחה שציטוט דבריו של היועץ המשפטי לממשלה ("הארץ" ו"ידיעות אחרונות", 12.9.03) מדויק, מעוררים דבריו תהיות ודאגה. לדעת היועץ, "במדינת ישראל, מי שלא נוטל את זכות 'השטיק' – לא צריך לשמור אחר-כך על זכות השתיקה... זכות 'השטיק' וזכות השתיקה שלובות זרוע. אף אחד אינו שותק אם אין לו מה להסתיר. אין דבר כזה, פשוט אין דבר כזה".

האמנם? התהיות נובעות מכך שחזקה על היועץ שהוא מכיר את החוק ואת הלכת בית-המשפט העליון. בסעיף 47 לפקודת הראיות קבע המחוקק כי "אין אדם חייב למסור ראייה אם יש בה הודיה בעובדה שהיא יסוד מיסודותיה של עבירה שהוא מואשם בה או עשוי להיות מואשם בה"; ובסעיף 12 קבע כי הודאת נאשם תהא קבילה רק אם "ההודיה היתה חפשית ומרצון". באשר לשלב החקירה במשטרה מוסיף סעיף 2(2) לפקודת הפרוצדורה הפלילית (עדות) כי אין נחקר חייב להשיב לחוקר על "שאלות שהתשובות עליהן יהיה בהן כדי להעמידו בסכנת אשמה פלילית".

בין היתר בהתבסס על הוראות חוק אלו, קבע בית-המשפט העליון בשורה ארוכה של פסקי-דין (כגון בפרשת עמוס קינן) הלכה ברורה התומכת בזכות השתיקה, והבהיר כי השתיקה לא בהכרח משקפת אשמה, אלא מתיישבת גם עם חפות. גם חף מפשע עלול להרע את מצבו בחקירה, שהרי הזיכרון האנושי אינו מושלם ונוכח לחץ החקירה עלול הנחקר להשיב תשובות לא מדויקות, שעלולות אחר-כך לשמש נגדו. בין היתר בשל כך הוכרה השתיקה כזכות לגיטימית. הודאה חופשית ומרצון היא הודאה שקדמה לה אפשרות בחירה בין מסירת גרסה לבין הימנעות ממסירתה.

עמדה זו אינה ייחודית למשפט הישראלי. היא מקובלת בכל שיטות המשפט שנוהגים לערוך השוואה אליהן. אין להפוך אדם לכלי לאספקת ראיות נגד עצמו. גם חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו צריך להסיר כל ספק בעניין זה.

אין אדם משים עצמו רשע. הציפייה כי החשוד "ישתף פעולה עם חוקריו" (כנגד עצמו!) אינה הוגנת. למרבה הצער, עיקר המאמץ החקירתי של חוקרי משטרת ישראל מופנה לחילוץ הודאות מן החשודים. אסטרטגיה זו כבר הולידה לא מעט הודאות שווא, של חפים מפשע. ואפילו כאשר החשוד אינו "משתף פעולה עם חוקריו" כנגד עצמו, מודה ומפליל את עצמו, אפילו אז אין החוקרים משכילים לחקור כראוי ולאחר ראיות חיצוניות אובייקטיביות אשר תתמוכנה באשמה או בחפות (כן, גם זו אפשרות!), אלא מערכת אכיפת החוק מאחרון החוקרים דרך הפרקליטות ועד ליועץ המשפטי לממשלה מבכה את מר גורלה, זועקת חמס, ולאחר מכן קמה על זכות השתיקה להורגה.

במהלך מסע הצייד כנגד ראש הממשלה, דורשים אנשי אכיפת החוק משני בניו לשתף עמם פעולה. כנגד מי? כנגד אביהם. וכשמבוקשם אינו ניתן להם – בין נוכח מצוות כבוד את אביך ואת אמך (לעניין זה תוזכר מצוות המחוקק בסעיף 4 לפקודת הראיות: "במשפט פלילי אין הורה יולד כשרים להעיד האחד לחובת משנהו"), ובין אם נוכח חפותו של האב (כן, גם זו אפשרות!) – אזי לגבי הבן האחד אומרים: לא מדובר בחסיון מפני הפללה עצמית, שהרי הבן אומר שהחוקרים מחפשים בעצם את אביו. אם כך – מדוע נחקר הבן כחשוד בעבירה ולא כעד בלבד? למשטרה ולפרקליטות פתרונים. לגבי הבן השני מצוטט היועץ המשפטי לממשלה ("הארץ" ו"ידיעות אחרונות", 12.9.03) כך: "וגם אין הבחנה בפרשיות לפני שהייתי איש ציבור ואחרי שהייתי איש ציבור, זו הבחנה מופרכת ומלאכותית." מה כל כך מופרך בה? ומאימתי על אדם, שלימים יגדל לכהן כאיש ציבור, להחיל על עצמו את הנורמות המצופות מאנשי ציבור ולהימנע מלהשתמש בזכות השתיקה? שנה לפני תחילת כהונתו? עשר שנים? מגיל בר-המצווה? או שמא מגיל שש?

עוד דווח ("הארץ", 12.9.03) על דברי היועץ כך: "היועץ גם תקף את השימוש בזכות השתיקה על ידי בניו של ראש הממשלה, ח"כ עומרי שרון וגלעד שרון. לדברי היועץ, 'זה נכון גם לגבי בני משפחה של אישי ציבור בפרשיות שיש להן נגיעה ישירה לאיש הציבור.' " זוהי כבר גישה חדשנית ומרחיקת לכת עוד יותר, המבקשת להחיל את הנורמות המצופות מאנשי ציבור גם על בני משפחותיהם (גם אלה מהם שאינם אנשי ציבור) ואף "לשתף פעולה" עם החוקרים כנגד יקיריהם.

עד כאן התהיות, ומכאן לדאגה. ליועץ המשפטי לממשלה תפקיד דומיננטי מאד במערכת המשפט הפלילי הישראלית. הוא ניצב בראש התביעה הכללית, מעל פרקליטת המדינה, ואמור להתוות מדיניות ולהנחות את אנשי התביעה. תקוותי היא שיחסו לחזקת החפות, לזכות השתיקה ולחסיון מפני הפללה עצמית אינו בדיוק זה המצטייר נוכח התבטאויותיו האחרונות, ואינו משקף את יחסו הכללי לזכויות הנאשם, החשוד, הנחקר והאדם בכלל. לא זה הוא המסר שעל היועץ להעביר לאנשי אכיפת החוק.

ד"ר בועז סנג'ור

הכותב הוא ראש החטיבה למשפט פלילי וקרימינולוגיה

במכללה האקדמית למשפטים (רמת-גן)